

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Izabeli Olczak pt.
„Stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym.
Uwarunkowania motywacyjne”
pod kierunkiem naukowym ks. prof. zw. dr hab. Jarosława Michalskiego oraz dr Kingi
Krawieckiej jako promotora pomocniczego
na Wydziale Nauk Pedagogicznych
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie**

Przygotowana dysertacja Pani mgr Izabeli Olczak pt. „Stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym. Uwarunkowania motywacyjne” ukazuje, że rysunek należy określić jako początkową formę wyrażania spontanicznej działalności, którą zaobserwować można początkowo już od najmłodszego wieku. Poprzez wzmocnienie obydwu półkul mózgu ma kluczowy wpływ na rozwój umiejętności motorycznych. Zaobserwowano również znaczny wpływ na zdolności poznawcze, umysłowe, manualne, koncentrację uwagi, kreatywność, pamięć, spostrzegawczość oraz wyobraźnię. Zwracając większą uwagę między innymi na rysowaną przez dziecko postać ludzką i analizując poszczególne elementy w rysunku jesteśmy w stanie odczytać to czy rozwój przebiega w prawidłowym tempie, oraz jakie emocje są wyrażane przez jednostkę w danym momencie. Możemy również dowiedzieć się jakie dziecko ma lęki oraz pragnienia. Na rysunku uzewnętrznia się również charakter młodego autora. Poprzez funkcję terapeutyczną, która pozwala na wykrycie nieprawidłowości w rozwoju lub też ukazuje wewnętrzny konflikt badanej osoby wymienione czynniki przyczynić się mogą do postawienia odpowiedniej diagnozy a następnie rozpoczęcie adekwatnej terapii. Autorka w swojej dysertacji podkreśla, że każda podejmowana przez dziecko aktywność twórcza powinna odzwierciedlać świadomość celu, osobistą działalność jednostki wykonywaną chętnie i z zadowoleniem, opartą na indywidualnych pomysłach i potrzebach. Kolejną ważną kwestią, która została poruszona w dysertacji to ukazanie efektu podejmowanej aktywności plastycznej, w postaci dziecięcego wytworu. Każda praca plastyczna dziecka jest odbiciem - kopia jego osobowości. Jest wyrazem jego uczuć, zdolności intelektualnych, poziomu rozwoju fizycznego, psychicznego, stanu emocjonalnego, rozwoju społecznego, a także komunikacji interpersonalnej. Podejmując problematykę związku motywacji z twórczością dziecięcą zasadnym było, że Autorka w niniejszej pracy uwzględniła problem z szerszej perspektywy jak i przyczyny, które pojawiają się w postaci stymulujących bodźców, mogące mieć wpływ na aktywność plastyczną.

Zapoznając się wnikliwie i szczegółowo z dysertacją przygotowaną przez Panią mgr Izabelę Olczak ma się świadomość że są ujęte przesłanki motywacyjno-edukacyjne z podkreśleniem nie tylko wyłącznie komunikacyjnej, twórczej, edukacyjnej, ale też wychowawczej i społecznej związanej z działalnością środowiska szkolnego nauczycieli, ale również rodziny i wszystkich jednostek, które towarzyszą najmłodszym w ich codziennym funkcjonowaniu. Warto podkreślić, że bez ścisłej, zależnej współpracy nauczyciela z rodzicem oraz innymi pedagogami, dyrekcją szkoły czy podmiotami zewnętrznymi,

niemożliwe będzie osiągnięcie celu, jakim jest zapoczątkowanie wszechstronnego i prawidłowego rozwoju potencjału twórczego dziecka, ze wskazaniem na aktywność plastyczną, a także przygotowanie go do kreatywnego działania, a zarazem także związanego z odpowiedzialnością w aspekcie całościowego procesu dydaktycznego rozwoju każdej poszczególnej indywidualnej jednostki. w niniejszej pracy Autorka w oparciu między innymi na literaturze L. Janus, U. Szuścik (zob. Janus, *Rozwijanie aktywności twórczej i jej wpływ na wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym*, <https://docplayer.pl/18196007-Rozwijanie-aktywnosci-tworczej-i-jej-wplyw-na-wychowanie-dziecka-w-wieku-przedszkolnym.html>, aktualizacja z dnia 8.08.2019, s.2; U. Szuścik, *Dom i szkoła w rysunkach dziecka*, [w:] *Dziecko w świecie rodziny*, (red.). B. Dymara, Impuls, Kraków 1998, s. 175—188) zwraca uwagę na istotną ważność funkcjonowania działalności środowiska szkolnego, ale również rodziny i wszystkich jednostek, które towarzyszą najmłodszym w ich codziennym funkcjonowaniu. Bez kompleksowej współpracy nauczyciela z rodzicem oraz innymi pedagogami, dyrekcją szkoły czy podmiotami zewnętrznymi, niemożliwe będzie osiągnięcie celu, jakim jest zapoczątkowanie wszechstronnego i prawidłowego rozwoju potencjału twórczego dziecka, ze wskazaniem na aktywność plastyczną, a także przygotowanie go do kreatywnego działania. Nie ulega wątpliwości, iż oddziaływanie rodziny ma fundamentalne znaczenie. Jednakże, podkreślenia wymaga ogromna rola nauczyciela, który umożliwia organizowanie sytuacji inspirujących, wyzwalających twórczość dzieci w różny sposób, np. tekstem literackim, muzyką, barwnym opowiadaniem czy wywołanymi przeżyciami. Autorka uzmysłowiła, że we współczesnych czasach rola nauczyciela nie jest łatwa. Napotyka on w swojej pracy szereg utrudnień, na które ma ograniczony wpływ. Żyjemy w dobie nowości technologicznych, które z jednej strony fascynują, a z drugiej zabierają dużo czasu, ograniczając przestrzeń na rozwijanie zainteresowań. Dzieci i młodzież mają do tego nieograniczony wręcz dostęp i bardzo chętnie korzystają z cybernetycznej rzeczywistości. Trudno by im było całkowicie zrezygnować z komputera, telewizora czy smartfona. Nauczyciel jest osobą, która swoją postawą, kompetencjami, zaangażowaniem i podejściem jest w stanie skierować uwagę ucznia na rozwój jego zainteresowań i talentów, co wcale nie oznacza całkowitej rezygnacji ze zdobyczy cywilizacyjnych, ale wykorzystanie ich w umiejętny sposób, jako środek wspomagający w rozwijaniu twórczości plastycznej. Praca zawiera wiele refleksyjnych przemyśleń, rozważań wobec problemów zmieniającego się świata. Warto podkreślić, że szeroko pojęta edukacja w obrębie podjętej tematyki stanowi dziś niemałe wyzwanie, jeśli weźmiemy pod uwagę liczne zachodzące w naszym świecie przemiany związane z globalizacją, zmianami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi. Świat nieustannie się zmienia, a wyzwaniem dla edukacji jest nie tylko nadążać za jego przemianami, ale też niejako je wyprzedzać – kształcimy przecież na przyszłość, rozwijając już w dziecku świadomość i odpowiednie postawy, które powinno dbać i pielęgnować przez całe życie.

Do podstawowych wyzwań tego świata, o których wiedzę uwzględniać należy w edukacji, zaliczyć można m.in.:

- szybki i dynamiczny rozwój technologii, który pociąga za sobą zmiany społeczne, ekonomiczne,
- zrównoważone korzystanie z zasobów środowiskowych oraz odpowiedzialność za zmiany dokonywane przez człowieka w środowisku przyrodniczym,
- mody i style życia,
- przemiany społeczne i nowe koncepcje społeczeństwa (np. społeczeństwo informacyjne).

Edukacja to także rozumienie relacji człowieka ze środowiskiem oraz człowieka ze społeczeństwem, a także wiedza na temat obszernych powiązań zależności i związków przyczynowo-skutkowych na linii: społeczeństwo – środowisko i gospodarka. Edukacja ta powinna uwzględniać również umiejętne korzystanie z wytworów środowiska społecznego

(dóbr kulturalnych, udogodnień cywilizacyjnych itp.) oraz nauczać o wpływie jednostki (każdego człowieka w wymiarze indywidualnym) na stan środowiska i współczesnego świata, a co za tym idzie – jakości życia.

W pewnym znacznym uogólnieniu można powiedzieć, że edukacja to nauka o relacjach pomiędzy człowiekiem a zasobami, a także nauka odpowiedzialności za zmiany dokonywane przez człowieka w środowisku przyrodniczym. Aby realizować te nadrzędne cele, konieczna jest aktualizacja myślenia o procesie nauczania-uczenia się, jako wykraczającym poza edukację formalną i zmierzającym w stronę zintegrowanej, holistycznej edukacji prowadzonej w wielu środowiskach równolegle, a także trwającej całe życie. Niezwykle ważny jest jednak etap, od którego edukacja ta się zaczyna – czyli wiek dziecięcy oraz etap nauczania przedszkolnego i wczesnoszkolnego jak i również następne etapy kształcenia i edukacja społeczności dorosłych. Biorąc pod uwagę powyższe problemy i wyzwania współczesnego świata należy więc wskazać, że w XXI wieku cele edukacji powinny obejmować przede wszystkim:

- dostarczanie wiedzy, poszerzanie świadomości, a także rozbudzanie ciekawości w zakresie szeroko pojętych relacji człowieka ze środowiskiem przyrodniczym, a także złożonych zależności ekonomicznych, społecznych, ekologicznych oraz politycznych jakim podlega świat, w którym żyjemy,
- umożliwianie dostępu do wiedzy z powyższych zakresów, a także posiadanie nawyku jej poszerzania i samokształcenia,
- tworzenie pozytywnych wzorców zachowań proekologicznych, a także kształtowanie postaw, wartości, poglądów i przekonań, nawyków prozdrowotnych – a w konsekwencji stylu życia, który będzie uwzględniał poszanowanie środowiska, odpowiedzialność oraz zrównoważone korzystanie z zasobów.

Zapoznając się całościowymi założeniami jak i badaniami podjętymi w pracy daje się zauważyć i wskazać o permanentnym objęciu szeroką edukacją w tym zakresie większości społeczeństwa – niezależnie od wieku, poziomu wykształcenia czy płci – dlatego też pojęcia edukacji nie można zawęzić jedynie do praktyk edukacyjnych (dotyczących szkolnictwa) w odniesieniu do dzieci i młodzieży, ale rozumieć je szeroko – jako postawę, model, czy styl życia, w którym wszyscy powinniśmy się wzajemnie utwierdzać tj. stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym – uwarunkowania motywacyjne aż po seniorów.

Z punktu widzenia części empirycznej, wyniki przeprowadzonych badań mogą być wykorzystywane zarówno przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej oraz przedszkolnej, jak i rodziców-opiekunów młodego pokolenia. Przede wszystkim grupy te będą w stanie zrozumieć i dostosować mechanizmy motywacyjne, wspomagające aktywizowanie dzieci do działań plastycznych, zwłaszcza czynności rysunkowych. Osoby te, będą również w stanie dokonać pewnych modyfikacji wykorzystywanych w codziennej praktyce zabiegów motywacyjnych i wychowawczych, celem lepszego dostosowania do rzeczywistości, w której funkcjonują dzisiejsze dzieci. Obszar badawczy rozprawy obejmuje analizę wpływu wzmocnień zewnętrznych oraz wewnętrznych na jakość i poziom zaangażowania w aktywność plastyczną uczniów w młodszym wieku szkolnym. Istota podjętej problematyki wskazuje na niezwykle ważne miejsce twórczości w rozwoju dziecka. Każdy z nas już od najmłodszych lat wyposażony jest w dyspozycje twórcze, które różnicuje jedynie rodzaj oraz ukierunkowanie konkretnych zdolności. Wybrany przez Autorkę młodszy wiek szkolny jest okresem wielu zmian w życiu dziecka. Jego wiedza o świecie w dużej mierze wpływa na jakość i ekspresję prezentującą się w wytworach plastycznych. Dzieci w tym wieku poszukują nowych doznań i zainteresowań. Wskutek intensywnego oddziaływania środowiska szkolnego, a także rodzinnego uczniowie stają się podatni na działanie czynników

warunkujących rozwój ich twórczości. Ponadto, wpływ tych środowisk ma ogromne znaczenie w kształtowaniu zaplecza motywacyjnego młodego człowieka.

Rozprawa rozdzielona jest na trzy części – przegląd literatury o charakterze teoretycznym i empirycznym (rozdziały I, II i III), perspektywa metodologiczna (rozdział IV) oraz analiza i interpretacja wyników badań (rozdział V, VI, VII i VIII). Dysertacja składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, w których obrębie wyróżniono podrozdziały oraz zakończenie.

Część pierwsza dysertacji stanowi próbę określenia teoretycznych ram zjawiska uwarunkowań motywacyjnych, które, będąc odpowiedzią na działanie czynników środowiskowych, stymulują rozwój twórczości rysunkowej najmłodszych. Przedstawione przez Autorkę teoretyczne podstawy badań składają się z trzech rozdziałów.

Rozdział pierwszy przedstawia kluczowe pojęcia związane z twórczością w wybranych koncepcjach, a także wymiary postawy twórczej, poczynając od jej rozwoju, poprzez wytwory, aż po środki wyrazu plastycznego. Opisane są tu również okresy i fazy rozwoju twórczości plastycznej oraz kryteria oceny rysunków dziecięcych.

W rozdziale drugim zaprezentowano czynniki warunkujące rozwój twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym, podejmując próbę analizy obecnych w literaturze danych, związanych z oddziaływaniem środowiska rodzinnego oraz szkolnego na rozwój twórczości plastycznej. W tej części skupiono się także na istocie kompetencji i postawy twórczej nauczyciela klas początkowych. Rozważania kończą koncepcje teoretyczne obejmujące organizację zajęć plastycznych w klasach I – III szkoły podstawowej.

Część pierwszą zamyka rozdział trzeci, który wskazuje na związek uwarunkowań motywacyjnych z aktywnością twórczą dzieci. Szczegółowo rozpatrywana jest specyfika nagrody w powiązaniu z motywacją zewnętrzną i wewnętrzną.

W podstawach teoretycznych podjętej problematyki badawczej dokonano dokładnego przeglądu literatury polskiej i zagranicznej. Autorka odniosła się zarówno do publikacji książkowych, czasopism naukowych, artykułów specjalistycznych oraz źródeł internetowych.

W części metodologicznej, będącej jednocześnie częścią drugą rozprawy, sformułowano cele teoretyczno-poznawcze i praktyczno-wdrożeniowe. Szczegółowo przedstawiono problemy badawcze, hipotezy badawcze, zmienne i ich wskaźniki, metody, techniki i narzędzia badawcze, dobór próby badawczej i charakterystykę terenu badań oraz organizację i przebieg badań.

Trzecia część rozprawy obejmuje weryfikację hipotez badawczych oraz pogłębioną analizę i interpretację wyników przeprowadzonych badań. Zawarto w niej uzasadnienie wyboru podstawowych statystyk opisowych, szczegółowy pomiar i analizę wytworów dziecięcych oraz pozostałych narzędzi badawczych (kwestionariusze ankiety, arkusze obserwacji, wywiady z nauczycielami) oraz wnioski i postulaty wraz z autorską propozycją zestawu koncepcji, kierunków działań i praktycznych rozwiązań oscylujących wokół określonego rodzaju motywacji do aktywności plastycznej uczniów.

Najważniejszym wkładem niniejszej rozprawy do literatury przedmiotu ma być dokonanie możliwie najszerszego przeglądu zagadnień związanych ze stymulowaniem twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym, pod kątem uwarunkowań motywacyjnych, w oparciu o dostępny zakres danych. Dodatkowo, do procedury analitycznej włączono szereg zmiennych, które w założeniu mają zdecydowanie poszerzyć zrozumienie specyfiki różnego rodzaju wzmocnień w obszarze podejmowanych przez dzieci czynności twórczych, w tym plastycznych.

Za główne cele badawcze rozprawy wybrano cele teoretyczno-poznawcze i praktyczno-wdrożeniowe. Celem teoretyczno-poznawczym jest identyfikacja i opis rodzajów motywacji i ich wpływ na poziom twórczości plastycznej uczniów w młodszym

wieku szkolnym oraz czynników motywacyjnych wymagających stymulacji oraz aktywizacji przez nauczycieli i rodziców w chwili podejmowania przez dziecko działalności plastycznej.

Z kolei celem praktyczno-wdrożeniowym jest autorska propozycja działań jakie należy podjąć, aby pozytywnie pobudzić aktywność twórczą uczniów w młodszym wieku szkolnym. Zawiera ona zestawy koncepcji i kierunków działań wraz ze zbiorem praktycznych rozwiązań, skoncentrowanych wokół wpływu określonego rodzaju motywacji na aktywność plastyczną uczniów.

Badania podejmowane w rozprawie nawiązują do dyskusji na temat wpływu rodzaju wzmocnień na poziom twórczości plastycznej uczniów klas początkowych. Tym samym perspektywa teoretyczna rozprawy obejmuje połączenie pedagogiki z elementami psychologii w zakresie stymulowania twórczości plastycznej z wykorzystaniem czynników warunkujących rozwój tej aktywności.

Warto zwrócić uwagę na ważność złożoności procesu dydaktycznego i wysunięcie pewnych wniosków, postulatów między innymi dotyczących założeń programowych na podstawie przeprowadzonych badań. Analizując program szkolny polskiej rzeczywistości edukacyjnej można wywnioskować, że niestety ogranicza swobodę prowadzenia zajęć artystycznych, poprzez następujące działania:

- lekceważenie istoty zajęć plastycznych, którym nie poświęca się proporcjonalnej ilości czasu w stosunku do innych przedmiotów;
- wymuszanie aktywności plastycznej, której celem nie powinno być uzyskanie dzieła, lecz wspieranie rozwoju naturalnych mechanizmów twórczości plastycznej dziecka;
- powielanie technik plastycznych oraz systematyczne odtwarzanie wzorów;
- ograniczony czas na wykonanie pracy, w związku z tym następuje przerywanie twórczego procesu;
- nastawienie na efekt;
- nadmierny nacisk na perfekcję wykonania, który hamuje kreatywność dzieci, tworząc jedyny cel działalności – cel dekoracyjny;
- ograniczanie aktywności plastycznej, poprzez brak stałego dostępu do materiałów i narzędzi plastycznych;
- deficyt swobodnej twórczości;
- brak odpowiednio przygotowanych miejsc do wykonywania prac plastycznych.

Ponadto daje się zaobserwować, że postawy i zachowania rodziców wobec aktywności plastycznej dzieci są niewłaściwe na przykład: komentowanie i ocenianie rysunków dziecka, wyśmiewanie się z rysunków dziecka, narzucanie tematów w trakcie działania plastycznego, zmuszanie do działania - poprzez rysowanie, niepozwalanie na dokończenie rysunku, znikomy dostęp do różnorodnych materiałów plastycznych, brak rozmowy na temat rysunku, brak zainteresowania, obojętność ze strony opiekunów, wyrzucanie prac dziecka, przesadna, nadmierna, dominacja a zarazem opiekuńczość przejawiająca się tendencją do pomagania, a nawet przejęcie roli w wykonaniu zadania, która nie sprzyja kształtowaniu się samodzielności u dzieci.

Autorka w swojej dysertacji stara się odpowiedzieć na wiele postawionych pytań stanowiące ostatecznie konkluzję w aspekcie stymulowania twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym, uwarunkowań motywacyjnych. Warto zasygnalizować w tym miejscu, że obszar jest bardzo pojemny semantycznie oraz definiowany bywa na wiele sposobów. Jak już wynika z poczynionego wcześniej wstępu, stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym, uwarunkowania motywacyjne można uznać jako złożoność i wieloaspektowość różnorodnych założeń holistycznej wiedzy obejmującej między innymi zagadnienia społeczne, zagadnienia społeczno-kulturowe, zagadnienia prawne np. prawa człowieka, wiedzę z zakresu ochrony zdrowia, higieny,

zdrowego trybu życia i profilaktyki, wiedzę z zakresu psychologii oraz marketingu (np. wpływ przekazów medialnych na nasze postawy i zachowania).

Po zapoznaniu się z dysertacją nasuwa się konieczność zgłębienia, porządkowania i przekazywania obszernej, wieloaspektowej i szerokiej wiedzy w sposób jasny, zrozumiały i przejrzysty. Jest to oczywiście przede wszystkim wyzwanie dla nauczyciela - lidera, przewodnika, który stoi tu nie tylko przed decyzjami związanymi z wyborem metod, technik i zgromadzonych materiałów dydaktycznych. Istotą tak rozumianego nauczania jest bowiem fakt, że uczymy się głównie poprzez naśladowanie, ale też warto pamiętać, że stymulacja, pobudzanie, wdrożenie twórczości plastycznej umożliwia uczniowi zdobywanie odpowiednich wiadomości i umiejętności zapewniających jego ustabilizowany, harmonijny rozwój. Wiedza ta powinna być dostępna na wszystkich etapach nauczania, a także we wszystkich środowiskach i znanych kontekstach społecznych (domu, szkole, społeczności lokalnej itp.), wspiera budowanie odpowiedzialności i różnych inicjatyw, promuje zaangażowanie oparte o zasadę samokształcenia i nauki przez całe życie, wspiera holistyczny rozwój młodego człowieka.

Zgłębiając przygotowaną dysertację przez Mgr Izabelę Olczak można odnieść się szerzej do różnych wątków i pewnych przemyśleń w tym zakresie, między innymi do inspiracji dzieci na powstanie rysunku, skąd dzieci czerpią pomysły na powstałe rysunki oraz czy znaki, które przekazują w formie rysunkowej przekazywane są świadomie. Często jest tak, że rysunki dzieci opierają się na codziennych sytuacjach życiowych. Dzięki nim można odczytać pewne komunikaty, które dziecko nieświadomie przekazuje. Są to tak zwane znaki. Znaki te pozwalają wyrazić coś wewnętrznego, na zewnątrz. Wyróżniono znaki konwencjonalne i uniwersalne. Warto zapoznać się z pozycją nie cytowaną w niniejszej pracy M. Braun-Gałkowska, *Różnorodność rysunków dziecięcych*, s. 51. EETP Vol. 11, 2016, No 3(41) ISSN 1896-2327 / e-ISSN 2353-7787 1). Zatem znaków może być bardzo wiele, jednak to na co wskazują należy odpowiednio przeanalizować i zwrócić uwagę czy one się powielają. Nie należy oceniać stanu, emocji oraz tego jak się czuje młody człowiek poprzez pryzmat jednego rysunku, gdyż taka intencja może okazać się myląca. Bezpieczniej jest zgromadzić pewną ilość prac, aby móc potwierdzić powielenie pewnych elementów, stylu lub też rodzaju i kolorystyki rysunku. Daje to pewność i utwierdzenie w przekonaniu dotyczącym słuszności oceny rysunków.

Dziecko, aby rozładować napięcia czy też lęki podczas rysowania, dokonuje pewnego rodzaju przetworzenia zdarzeń, przygód czy też incydentów, z którymi miało styczność w czasie przeszłym, co z kolei niesie za sobą pozytywny wpływ na jednostkę, proponuję też zapoznać się z pozycją literaturową - R. Fleck-Bangert pt. *O czym mówią rysunki dziecka, Dostrzeżenie i rozumienie zawartych w nich znaków, Poradnik dla rodziców i pedagogów*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2001. Nie sposób wykluczyć wpływ medialnej rzeczywistości, która otacza młodych ludzi na treści rysunków, warto też się odwołać do jednej z publikacji M.A. Karczmarzyk, *Co znaczą rysunki dziecięce*, Wydawnictwo ANWI, Gdańsk 2014; M. Karczmarzyk, A. Trocha, *Rysunek dziecięcy jako narzędzie diagnostyczne, ujęcie krytyczne*[w:] *Problemy opiekuńczo wychowawcze*, 2016, nr. 6. Wychowując się w świecie, gdzie na każdym kroku spotkać można ekrany monitorów, tabletów, smartfonów, doprowadza do tego, że młody człowiek jest przebodźcowany, a do tego zaczyna się uzależniać od oglądania bądź czytania niewłaściwych treści przepełnionych nierzadko masą chaotycznych informacji. Owe informacje ukazują świat w niezgodnych z prawdą barwach. Zaobserwowano, że już bardzo małe dzieci posiadają telefon komórkowy, gdyż rodzice nie zdają sobie sprawy jaką krzywdę wyrządzają własnym dzieciom, a także i sobie. Skutki takiego postępowania ukazują się następnie w zachowaniach dzieci. Nieodwracalne

konsekwencje takiego postępowania nieświadomi ludzie zazwyczaj doświadczają po czasie, gdy jest już za późno na zmiany.

Tak więc media wpływają w dużym stopniu na to jak dziecko myśli, jak postrzega pewne zjawiska, a następnie jak do nich podchodzi. Wyrażone to wszystko zostaje właśnie w spontanicznych rysunkach dzieci, co bardzo widocznie można dostrzec po wnikliwszym spojrzeniu na malunek dziecięcy.

Zgłębiając dalej przygotowaną dysertację przez Mgr Izabelę Olczak można odnieść się też szerzej do tematyki rysunku, konfrontując ją z wyobraźnią dziecka.

Tematyka rysunków dzieci może być różnorodna między innymi dzięki wyobraźni. Ponadto badania wykazały, iż z rysunków dzieci można odczytać niepokój, tendencje agresywne oraz niepokój połączony z agresją. Zasadnym jest zainteresowanie publikacją M. Braun-Gałkowskiej, *Rysunek projekcyjny*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016

jako poszerzenie własnej wiedzy Doktorantki.

Dzieci, które są w skali podwyższonego niepokoju określono jako drażliwe, cechuje je również niska samoocena, brak wiary we własne siły i możliwości oraz brak odporności na sytuacje stresogenne, które daje się zaobserwować na rysunkach na przykład:

uboższa paleta barw (zwykle są to kolory w odcieniach szarości jak i również ciemne, pociągnięcia kredki są słabsze oraz mają mniejszy rozmach, postać ludzka jest rysowana często w pomniejszeniu, bez rąk, w bezruchu, tło nie jest w pełni wypełnione.

Jeśli chodzi o tematykę rysunku, która zawiera tendencje agresywne to spostrzeżono, iż takie rysunki mogą często zawierać między innymi: agresywne przedmioty bądź zwierzęta, postacie w stosunku do poprzedniej grupy są nadto za duże, nacisk kredki jest silny.

Nie ulega wątpliwości, że na rysunkach, które wyrażają niepokój połączony z agresją można dostrzec charakterystyczne elementy częściowo wzięte ze skali podwyższonego niepokoju, a częściowo tych, które wyrażają tendencje agresywne ponieważ mogą zawierać wskaźniki z jednego i drugiego typu. Dzieci będące w konflikcie jednocześnie czują niepokój i złość przez co rysunki mogą zawierać małe postacie, dużo wolnej przestrzeni na tło, mocny nacisk kredki oraz kolory ciemne z czerwonym pisać o tym M. Braun-Gałkowska w swoich publikacjach.

Zatem charakter i pewne elementy rysunku oraz ich rozmieszczenie mogą powiedzieć bardzo wiele. Tematyka wówczas wyraża wszystko o czym dziecko bezpośrednio nie powie, a co można zaobserwować. Skąd dziecko wzięło pomysł na konkretny rysunek oraz z czym dokładnie wiązać ma się jego treść. Ponieważ często treści są brane prosto z życia autora. Mogą być również modyfikowane według poglądu oraz chęci autora, ale zawsze jest szansa na dostrzeżenie pewnych charakterystycznych elementów, których nie da się ukryć, a można z nich wiele odczytać.

Plastyczność, a raczej rodzaj wypowiedzania się najmłodszych poprzez rysunek wiąże się z tym, że młody człowiek ma możliwość wypowiedzi graficznej. Ta wypowiedź często jest doskonała według siebie i wiąże się z wiedzą oraz doświadczeniami. Zwykłe formy rysunkowe mogą posłużyć niejako jak wypowiedź dziecka, które chce coś przekazać, a nie potrafi ująć tego w słowa. Samorzutnie, nieświadomie ujawnia to w rysunkach oraz jeśli bardzo chce, aby coś wyglądało nieco inaczej doskonalą na swój sposób pewne elementy obrazka, to znaczy ulepsza, ponieważ chciało by je widzieć w nieco innym świetle.

Jak się okazuje poprzez rysunek postaci ludzkiej, bardzo łatwo można dostrzec w jakiej mierze dziecko jest rozwinięte oraz ocenić jego inteligencję. Kolejnym aspektem, który zaobserwowano to możliwość oceny etapu rozwoju, na którym znajduje się mały artysta. Można również dostrzec nieprawidłowości związane z rozwojem czy też patologie oraz cechy osobowościowe. Poprzez rysunek postaci ludzkiej jest możliwość oszacowania mniej więcej wieku dziecka. Jednak w zależności od etapu rozwoju cechy rysunku postaci ludzkiej ulegają zmianie.

Przechodząc do etapów rozwoju rysunkowego warto zwrócić uwagę na cechy charakterystyczne rysunków dla danego przedziału wiekowego. Odwołuję się do zapoznania między innymi z przykładowymi źródłami: E. Ogrodzińska-Mazur, *Edukacja małego dziecka. Przedszkole – przemiany instytucji i jej funkcji*. Wydawnictwo Impuls, Kraków 2015; A. Kalbarczyk, *Najważniejsze lata, czyli jak rozumieć rysunki małych dzieci. Rozwój osobowości dziecka w wieku od 2 do 6 lat na podstawie jego rysunków*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2009.

W zależności od tego w jakim wieku jest dziecko, sposób rysowania się zmienia wraz z wiekiem. Dziecko dojrzewa, uczy się, a wraz z nim jego wyobrażenia, dzięki której ma szansę stworzyć coraz to bardziej urozmaicone dzieła. Ma szansę ukazać zwykłe sytuacje życiowe, które uprzednio miały miejsce w pewnym odstępie czasowym, ale i również zdarzenia, które nie pozostały obojętne dla odbiorcy pozostawiając w nim radość, złość, smutek, rozczarowanie bądź zwątpienie. Te wszystkie emocje rysujący jest w stanie wówczas ukazać na rysunku poprzez uwzględnienie pewnych elementów bądź narysowanie postaci ludzkich uwzględniając niepewne szczegóły. Wydając doktorat w postaci książki, dobrze by było sięgnąć po następujące pozycje literaturowe wzmacniając merytoryczność omawianej problematyki, oto poniżej podaję niektóre propozycje:

M.A. Karczmarzyk, *Co znaczą rysunki dziecięce*, Wydawnictwo ANWI, Gdańsk 2014;

B. Dzikowska, *Rysunek dziecka w wieku od 3 do 12 lat. A język wizualny nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015;

U. Szuścik, *Bazgrota w twórczości plastycznej dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2019;

Rysunek dziecka [w:], E. Różycka, *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.* T. Śniecińska, J. Śnieciński, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa, 2006, t. 5;

A. Lasota, *Rysunek dziecka*, Encyklopedia dzieciństwa, Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków 2016;

R. Fleck-Bangert, *O czym mówią rysunki dziecka, Dostrzeganie i rozumienie zawartych w nich znaków, Poradnik dla rodziców i pedagogów*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2001;

N. Rodriguez, *Co nam mówią rysunki dzieci*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2013;

A. Leo-Wiśniewska, *Jak interpretować rysunki dziecka? Czy rysunki dziecka odzwierciedlają jego emocje?*, M jak mama, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2021;

O. Staciewińska, *Dom, słońce, rodzina - co oznaczają? Poznaj sekrety ukryte w rysunkach dzieci*, Mama Du, Warszawa 2016;

I. Żeber-Dzikowska, J. Bąk, *Nauczyciel w lustrze refleksji. Rola twórczości pedagogicznej w kształceniu i praktyce zawodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2021.

Proszę o ustosunkowanie się Doktorantki do powyższych uwag podczas obrony pracy oraz proponuję uwzględnić w przygotowywanej publikacji do wydania powyższe kwestie. Udoskonalona publikacja będzie wartościową pozycją na rynku wydawniczym z którą powinni się zapoznać nauczyciele, pedagodzy, konsultanci, metodycy, dydaktycy, dyrektorzy szkół, psychologowie, rodzice, opiekunowie. Zachęcam do wydania niniejszej publikacji, warto przygotować ją tak, aby w części teoretycznej nie było wielokrotnych powtórzeń definicji, powielanych wypowiedzi różnych autorów. Proponuję zwrócić uwagę na przeanalizowanie prezentowanych cytowań autorów i przygotować je w zgrupowane bloki merytoryczne. Warto podczas obrony przedstawić podeście Pani Magister do postawionego problemu.

Tematyka dysertacji zaproponowana przez Doktorantkę wydaje się wysoce istotna z praktycznego punktu widzenia dla wymienionych wyżej odbiorców, ponieważ wzmocni kreatywność uczniów, ich rozwój troskę o wzmocnioną edukację, wspólne dobro jakim jest

rozwój młodego człowieka tematyka pracy jest niezwykle aktualna, dlatego obliuguje naukowców do ukierunkowanych badań i obserwacji.

Temat pracy doktorskiej pt. „Stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym. Uwarunkowania motywacyjne” jest wyzwaniem pedagogicznym a zarazem psychologicznym osadzonym w dyscyplinie pedagogiki. Niezwykle ważne jest ujęcie omawianych zagadnień w odniesieniu do małej istoty jakim jest uczeń – indywidualna jednostka w kontekście pedagogiki, ze względu na fakt, iż aby człowiek mógł się rozwijać, uczyć, wykonywać obowiązki, potrzebuje do tego dobrych wzajemnych relacji między innymi z nauczycielem, rodzicami, rówieśnikami itp. Autorka dysertacji podkreśla, że cała społeczność powinna dbać o dobre wzorce, wspólne wartości, normy, zasady, aby uczeń mógł poczuć się bezpiecznie i komfortowo. W rozprawie doktorskiej można dostrzec podjęcie omówienia istotnych zagadnień z zakresu problemów zmieniającego się współczesnego świata, które mają niebagatelny wpływ na relację międzyludzką i mogą zaważyć na funkcjonowanie przyszłych pokoleń. Warto zasygnalizować i wdrażać już na najniższych poziomach kształcenia metodami zrozumiałymi dla dziecka. Wiedza ta jest niezbędna do zbudowania w uczniach odpowiedniej postawy świadomości i zaangażowania, którą jak wiadomo należy zacząć budować możliwie jak najwcześniej, najlepiej już w wieku dziecięcym oraz na etapie nauczania wczesnoszkolnego.

Niezmiernie istotnym wyzwaniem jest przede wszystkim nowe rozumienie edukacji. Biorąc pod uwagę wielość i złożoność problemów opisanych powyżej, jako istotne dla procesu kształcenia, należy pamiętać, że edukacja nie może być ograniczona jedynie do edukacji formalnej, ale powinna uwzględniać wszystkie środowiska, w jakich przebywa dziecko i być prowadzona w nich równolegle (np. w domu, świetlicy, grupie rówieśniczej, zajęciach dodatkowych, domach kultury). Tylko w ten sposób edukacja ta może wychodząc od wiadomości wpływać także na umiejętności, postawy i nawyki dziecka, które kształtowane są stale, w różnych sytuacjach życia i w przeważającej mierze odnoszą się do sytuacji poza szkołą. Cieszy również fakt, że Autorka pracy doktorskiej podejmuje powyższe aspekty z edukacji formalnej i nieformalnej.

Bardzo trudno odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób owocnie wypełniać to zadanie. Nie ulega jednak wątpliwości, że ważne jest tu czynne szerzenie postaw przy wsparciu i w porozumieniu z rodzicami dziecka, różnymi opiekunami. Ważne jest także podejmowanie inicjatyw wykraczających poza program nauczania czy standardową organizację zajęć przedszkolnych czy szkolnych. Mowa tu o uczeniu przez działanie (np. projektowym), zachęcanie do udziału w konkursach, a także naukę poprzez zabawę.

w pracy doktorskiej w części badawczej zawarto nowe rozumienie edukacji stawiające nacisk na autonomię i inicjatywę.

Podsumowując tytuł pracy doktorskiej w pełni odpowiada on zawartym w niej treściom i jest pod względem stylistycznym i metodologicznym prawidłowy. Pozwala zorientować się, jakiego obszaru naukowego dotyczy niniejsza dysertacja. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ma układ klasyczny.

Warto podkreślić, że wykorzystana bibliografia obejmuje 345 publikacji w tym 37 pozycji zawartych w netografii związanych z poruszaną problematyką badań, wśród nich znalazły się prace obcojęzyczne wzbogacające tym samym jej wartość. Dobór i aktualność literatury przedmiotu świadczy o bardzo dobrej znajomości przez Doktorantkę tej problematyki. w przygotowywanej do wydania publikacji proponuję uzupełnić jeszcze o dodatkowy poszerzony dobór literatury, moje sugestie zostały zamieszczone we wcześniejszym opisie pracy. Dołączony został również spis wykresów, tabel. w załącznikach Autorka uwzględniła w bardzo interesujący sposób opracowane kryterium oceny rysunków - analizy własnej. Ponadto można również zapoznać się szczegółowo z przygotowanymi narzędziami badawczymi: kwestionariuszem ankiety dla nauczycieli, wywiadem swobodnym

wraz z instrukcją dla nauczycieli, arkuszem obserwacji oraz instrukcją dla uczniów dla grup eksperymentalnych i kontrolnych. Całość opracowania liczy 344 strony wraz aneksem (podano 345 stron, ale jedna strona 307 jest nie zapisana tekstem). Autorka nie zamieściła zwięzłego streszczenia – w języku polskim i angielskim, które powinny być zaopatrzone w słowa kluczowe.

Struktura pracy jest zgodna z wymaganiami od strony formalnej oraz spełnia standardy stawiane tego typu pracom empirycznym.

Jak już wspomniałam wcześniej w charakterystyce pracy, przy wydawaniu jej jako pozycji zwartej, warto zwrócić uwagę aby nie powielać tekstów tylko postarać się uzyskać jedną wspólną kwintesencję stanowiącą wspólny mianownik dla omawianego obszaru. Ujednolicić w całości pracy do jej wydania poszczególne cytowania, zwrócić uwagę na pisownię nazwisk cytowanych autorów w dysertacji np. prawidłowa pisownia nazwiska jednego z podanych autorów to Dutkiewicz Waldemar, a nie Dudkiewicz zob. strona 125, strona 288. Uzupełnić zgodnie z podanym przypisem na stronie 35 - M. Olczak, *Kreatywność nauczyciela akademickiego (na podstawie idei innowacyjności Romana Schulza)*, „Nauka i szkolnictwo Wyższe”, 2012, nr 1/39, o te same dane w bibliografii na stronie 295 o brakujący tytuł - Olczak M., *Kreatywność nauczyciela akademickiego (na podstawie idei innowacyjności Romana Schulza)*, 2012, nr 1/39.

Przygotowaną do wydania publikację proponuję uzupełnić o dodatkowy poszerzony dobór literatury oraz o typową dyskusję wyników. Strona językowa nie budzi zastrzeżeń pod względem poprawności naukowej, gramatycznej i stylu. Całość jest starannie wykonana pod względem edytorskim, choć zdarzają się w tekście pojedyncze literówki, usterki redakcyjne. Pozostałe uwagi, sugestie, refleksje do przemyślenia w wyżej opisanej charakterystyce pracy zostały zamieszczone na wcześniejszych stronach. Mam nadzieję, że moje wskazówki będą pomocne dla Autorki w dalszym Jej rozwoju naukowym.

Powyższe uwagi, sugestie wobec pracy i refleksje do przemyślenia wraz podanymi propozycjami rozwiązań nie umniejszają wartości poznawczej i warsztatu przedłożonej pracy doktorskiej. **Autorka podjęła w swojej pracy ważny problem społeczny i naukowy. Całość przedsięwzięcia badawczego zaprezentowanego w rozprawie pt. „Stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym. Uwarunkowania motywacyjne” oceniam pozytywnie.** Zakres tematyczny motywacyjnych uwarunkowań twórczości plastycznej w praktyce edukacyjnej szkoły wydaje się być sferą atrakcyjną, która podejmowana jest na gruncie pedagogiki przez reprezentantów wielu dyscyplin. Jednakże w obszarze badań eksperymentalnych rzadziej jest zaznaczona w Polsce.

Dokonany przegląd literatury i publikacji odnoszących się do czynników motywacyjnych stymulujących aktywność plastyczną dzieci w młodszym wieku szkolnym wskazuje, iż obszar badawczy ostatnich lat, będący bezpośrednim przedmiotem rozprawy pozostaje relatywnie mało opisany. W szczególności wciąż istnieje przestrzeń dla dyskusji odnośnie okoliczności i motywów podejmowania przez dzieci spontanicznej aktywności rysunkowej w środowisku szkolnym i domowym. Dodatkowo, w ocenie Autorki występuje niedobór analiz dotyczących właściwego wykorzystywania wzmocnień zewnętrznych i wewnętrznych w obrębie rozwijania aktywności rysunkowej. Działalność ta jest najpowszechniejszą i najprostszą formą wyrażania siebie. Jest niezwykle istotnym narzędziem do komunikacji oraz sposobem rozwiązywania problemów. Rysunek stwarza potrzebę zauważania szczegółów, pobudza wyobraźnię, otwiera nas na inne sposoby myślenia, a przy tym wciąż charakteryzuje się łatwością i prostotą wykonania.

Kolejną przesłanką, uzasadniającą wybór problematyki badawczej jest również fakt, iż dotychczas przeprowadzone projekty badawcze nie wskazywały na pełną, kompleksową interpretację pożądanych działań nauczyciela wraz ze wskazówkami istotnymi dla praktyki

pedagogicznej w zakresie wszechstronnego stymulowania aktywności plastycznej dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Niniejsza rozprawa ma stanowić próbę uzupełnienia wyżej wymienionych luk w dyskusji na temat szeroko rozumianego tematu czynników motywacyjnych warunkujących działalność twórczą uczniów w młodszym wieku szkolnym.

Przedmiotem przeprowadzonych przez Autorkę badań było stymulowanie twórczości plastycznej uczniów w młodszym wieku szkolnym. Zmierzają one do ustalenia wpływu rodzaju motywacji na podejmowanie przez dzieci aktywności rysunkowej.

Praca powinna być opublikowana i warto aby była dostępna nie tylko urzędnikom wielu instytucji, ale również trafiła do pedagogów, nauczycieli, animatorów.

Podsumowanie

Problematyka podjęta w pracy ma duże znaczenie społeczne i uzupełnia dorobek krajowych badań. Kierując się powyższymi argumentami uważam, że praca doktorska spełnia kryteria i wnoszę o dopuszczenie mgr Izabeli Olczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Konkluzja

Stwierdzam zatem, że rozprawa doktorska mgr Izabeli Olczak odpowiada warunkom określonym w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018r. poz. 1669) i na jej podstawie mgr Izabela Olczak może ubiegać się o stopień naukowy doktora. Moja ocena jest pozytywna.

W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie Autorki dysertacji do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Dr hab. Ilona Żeber-Dzikowska, Prof. UJK

